

Zlostavljanje i zapuštanje djece

Priručnik za stručnjake

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski
fakultet

**ZLOSTAVLJANJE I ZAPUŠTANJE DJECE:
PRIRUČNIK ZA STRUČNJAKE**

Izdavač

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Urednica

Irma Kovčo Vukadin

Autor teksta:

Mr.sc. Renata Odeljan

Recenzent:

Dr.sc. Davorka Martinjak

Lektura:

Felicitas, obrt za prevoditeljske usluge

Fotografija s naslovnice:

Martina Marić

Grafičko uređenje:

Matej Žižanović

2018.

ISBN: 978-953-6418-91-6

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001004662.

Izrada priručnika jedna je od aktivnosti projekta „116 000 Hotline for Missing Children Croatia“

Nositelj projekta: Centar za nestalu i zlostavljaju djecu

Ugovor br.: JUST/2015/RDAP/AG/0116/8830

Financirala EU u okviru programa: Rights, Equality and Citizenship Programme

Radni paket 2: edukativne aktivnosti utemeljene na znanstveno-istraživačkom radu

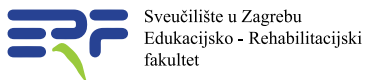
Aktivnost 6: razvoj programa cjeloživotnog obrazovanja i priručnika za edukaciju

Rezultat: priručnik

Nositelj aktivnosti: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Priručnik je publiciran uz financijsku podršku programa *Rights, Equality and Citizenship Programme* Europske Unije. Sadržaj ovog priručnika je isključiva odgovornost autora i ne predstavlja nužno stav Europske unije.

Ovaj projekt sufinancira Ured za udruge Vlade RH. Stajališta izražena u ovom priručniku isključiva su odgovornost autora priručnika.

Co-funded by the Justice and Consumers Programme of the European Union

Sadržaj:

Predgovor	6
Uvod	8
Normativni okvir	9
Definicije i vrste zlostavljanja i zanemarivanja	10
Opseg i struktura viktimizacije djece	12
Pojavni oblici i indikatori	14
Suradnja i postupanje relevantnih dionika	19
Prevenција	20
Literatura	22

Predgovor

Nasilje nad djecom jedan je od značajnih problema suvremenog društva. Prema navodima Svjetske zdravstvene organizacije, jedna milijarda djece u dobi od dvije do 17 godina godišnje doživi neki oblik fizičkog, psihičkog ili seksualnog nasilja. Posljedice nasilja nad djecom mogu biti različite: od smrtne posljedice kao fatalnog ishoda nasilja, preko teških tjelesnih povreda do emocionalne traume i poteškoća mentalnog zdravlja. Također, posljedice nasilja nad djecom mogu imati negativan utjecaj na razvoj živčanog sustava djeteta te rezultirati cijelim nizom kroničnih stanja koja značajno utječu na kvalitetu života osobe u odrasloj dobi. S obzirom da nasilje nad djecom najčešće vrše odrasle osobe, jasan je negativan utjecaj koji nasilje nad djecom ima na djetetov osjećaj povjerenja prema odraslim osobama koje bi zapravo trebale štiti dijete i omogućavati mu uvjete za optimalan rast i razvoj. Posljedice nasilja nad djecom su, osim neposrednih posljedica na razini konkretnog djeteta, značajne i na razini primarnog socijalnog okruženja, zajednice i društva. Današnja djeca sutrašnji su nositelji razvoja svakog društva i stoga nije čudno što se zaštita djece od različitih oblika nasilja navodi kao jedan od glavnih ciljeva razvojnih politika i strategija na globalnoj i regionalnim razinama. Poruka koju je važno zapamtiti je da se nasilje nad djecom može spriječiti.

Skupina od deset međunarodnih agencija je, pod vodstvom Svjetske zdravstvene organizacije, razvila znanstveno utemeljeni paket pod nazivom INSPIRE: sedam strategija za okončanje nasilja nad djecom (<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/violence-against-children/en/>).

Riječ je o sljedećim strategijama:

1. implementacija i provedba zakona
2. promjena normi i vrijednosti
3. sigurno okruženje
4. podrška roditeljima i skrbnicima
5. ekonomsko osnaživanje
6. omogućavanje odgovarajućih usluga
7. obrazovanje i životne vještine

Na tragu navedenih strategija, stručni tim Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta osmislio je program edukacije za stručnjake u području obrazovanja, socijalne skrbi, zdravstva i organizacija civilnog društva. Program edukacije razvijen je u okviru projekta

„116000 Missing Children Croatia“ (JUST//RDAP/AG/0116/8830). Nositelj projekta je Centar za nestalu i zlostavljaju djecu, a partneri su Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

Ideja programa edukacije je da se u okviru cjeloživotnog obrazovanja stručnjaci različitih struka upoznaju s aktualnim znanstveno utemeljenim spoznajama u području različitih pojava oblika nasilja nad djecom s ciljem prevencije, tj. zaštite djece od nasilja. Programom edukacije obuhvaćeno je šest osnovnih oblika nasilja nad djecom: 1. obiteljsko nasilje, 2. zlostavljanje i zapuštanje djece, 3. vršnjačko nasilje, 4. nasilje u mladenačkim vezama, 5. seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece i 6. trgovanje djecom. Za svaku od navedenih tema pripremljen je priručnik za edukaciju koji ima jednaku strukturu: definiranje pojma, normativni okvir (međunarodni, europski, hrvatski), opseg problema u Hrvatskoj, postupanje (pregled postojećih protokola postupanja), pomoć i podrška djetetu i obitelji, suradnja relevantnih dionika te primjeri dobre prakse.

Nadamo se da će ovaj priručnik poslužiti kao izvor vrijednih spoznaja i nadahnuće za unapređenje zaštite djece od nasilja u Hrvatskoj.

Urednica
Irma Kovčo Vukadin

Uvod

Priručnik je prvenstveno namijenjen stručnjacima i profesionalcima čiji posao je spriječavanje, otkrivanje i postupanje u slučajevima zapaštanja i zlostavljanja mladih, ali i svima ostalima koji su zainteresiranima obrazovati se na navedenu temu.

Stručnjaci koji se bave problemom zlostavljanja i zapaštanja kako bi bili uspješni u svom radu moraju sustavno poznavati sve službe, ustanove, organizacije koje se bave zlostavljanjem djece te njihov djelokrug poslova kako bi znali što mogu očekivati jedni od drugih.

Posljednjih desetljeća pokušava se odgovoriti na pitanje kako prepoznati i reagirati na problem zlostavljanja djece te kao spriječiti posljedice. Provedena su mnogobrojna istraživanja, kako bi se analizirali uzroci, raširenost, prevalencija te karakteristike počinitelja, žrtava i načina počinjenja. Rezultati takvog povećanog interesa i istraživanja najbolje se vidi iz brojčanih pokazatelja. Prva istraživanja incidencije zlostavljanja na našoj populaciji ukazuju na to da je raširenost zlostavljanja vrlo slična zapadnoeuropskim i američkim podacima, iako su faktori rizika poput siromaštva, socijalne izoliranosti, razine stresa, financijskih problema i nezaposlenost puno prisutniji.

U našim istraživanjima nalazi se da je oko trećine djece izloženo barem povremenom emocionalnom zlostavljanju te da je tjelesno zlostavljano 10-20% djece. Svi oblici zlostavljanja i zanemarivanja prelaze sve granice; podrijetlo, jezik, religiju, godine, tjelesne invalidnosti i spolnu orijentaciju. Raznolikost oblika i žrtava zlostavljanja dovela je do razlike u kliničkim i zakonodavnim definicijama zlostavljanja i zanemarivanja. Zlostavljanje djeteta može se dogoditi između odraslih i djece te između starije i mlađe djece. Različiti oblici zlostavljanja imaju određene sličnosti, ali i razlike. Zlostavljanje djeteta nije nužno proces u kojem jedna osoba zlostavlja samo jednu osobu. Češće su prisutni primjeri u kojima zlostavljači imaju puno žrtava, kao i činjenica da zlostavljana djeca imaju veću vjerojatnost da kasnije ponovo dožive zlostavljanje. Dugotrajne posljedice, naročito ako zlostavljana osoba ne proradi svoja traumatska iskustva sa stručnjakom, mogu biti pogubne i razorne. Za zaključiti je da svako sprečavanje zlostavljanja te rana intervencija i pružanje pomoći djeci žrtvama mogu pomoći da ona postanu zdravije i sretnije odrasle osobe (Buljan Flander i Karlović, 2010).

Prema navedenim podacima te kroz rad stručnjaka i dalje se prepoznaje potreba educiranja djece i mladih, roditelja te šire javnosti o pojavnim oblicima zlostavljanja i zanemarivanja djece.

Normativni okvir

Tijekom XIX. stoljeća mnoge su zemlje donosile zakonske odredbe i formirale bića kaznenih djela sa svrhom da se djeci pruži zaštita od onih oblika ponašanja odraslih koja ugrožavaju njihov život, tjelesni integritet, zdravlje, spolnost, obrazovanje i odgoj. Stoga je zaštita djece od kaznenih djela, kojima su izvrgnuta u suvremenom društvu, danas već tradicionalni dio općih napora za zaštitu djece. Suvremena kaznena zakonodavstva proširuju zonu kriminalnih radnji radi zaštite djece, u kaznenopravnoj teoriji javlja se pojam kaznenopravna zaštita djeteta i maloljetne osobe kao zbirni pojam za ukupnost svih zakonskih odredbi koje služe toj svrsi, a kriminolozi se sve češće bave empirijskim izučavanjem pojava oblika, uzroka i načina za sprječavanje kaznenih djela na štetu djece.

Nastavljajući pozitivne tekovine razvoja kaznenog prava i verificirane rezultate kriminoloških istraživanja, te poštujući međunarodne dokumente Ujedinjenih naroda i Vijeća Europe koji sadrže univerzalne standarde o zaštiti djece i maloljetnika od zanemarivanja i raznih oblika zlostavljanja 1997. godine je prvi put donesen je Zakon o sudovima za mladež u čije su postupovne odredbe dodane garancije usmjerene na optimalnu zaštitu djece te odredbe koje zahtijevaju obazrivo izvođenje postupovnih radnji (Cvjetko i Singer, 2012). Novim Zakonom o kaznenom postupku koji je mijenjan i dopunjavan u više navrata u razdoblju od 2008. do 2017. godine, najveće promjene nastupile su 2008. godine kada su se povećala prava žrtve. Prava, podrška i zaštita žrtava usklađena je s Direktivom 2012/29/EU pa je tako novi Zakon o kaznenom postupku posebnu pažnju posvetio općim pravima žrtava, ali i žrtvama specifičnih kaznenih djela. Također su posebno normirana prava djece žrtava, što se posebno odnosi na način ispitivanja i pružanja podrške i pomoći djetetu od podnošenja kaznene prijave do okončanja kaznenog postupka.

Definicije i vrste zlostavljanja i zanemarivanja

Zlostavljanje je svaki oblik tjelesnog i/ili emocionalnog zlostavljanja, seksualnog zlostavljanja, zanemarivanja i nemarnog postupanja ili iskorištavanja djece, što rezultira stvarnom ili potencijalnom opasnosti za djetetovo zdravlje, preživljavanje, razvoj ili dostojanstvo u kontekstu odnosa odgovornosti, povjerenja i moći (Svjetska zdravstvena organizacija, 2006). Prema Pavloviću (2014), zlostavljanje je svaka gruba zlouporaba i grubo postupanje roditelja, posvojitelja, skrbnika ili druge osobe u odgoju djeteta; objektivno je izvan opravdanih društveno prihvatljivih disciplinskih mjera; njime se izaziva jača fizička ili psihička bol bez nanošenja tjelesnih ozljeda ili narušenje zdravlja. Kada je zlostavljanje tjelesno sastoji se od tjelesnih bolova.

Zanemarivanje ili zapuštanje je propuštanje zadovoljenja djetetovih potreba u mjeri koja znatno utječe na djetetov tjelesni i psihički razvoj. Nije uvijek namjerno i granica kad počinje zanemarivanje nije uvijek potpuno jasna (Čorić i Buljan Flander, 2008). Prema Pavloviću (2012) zapuštanje je svako aktivno ili pasivno ponašanje kojim se grubo zanemaruje dužnost podizanja odgoja i obrazovanja djeteta. Grubost implicira neosjetljivost počinitelja glede svojih dužnosti u odnosu na sveukupnu skrb djeteta. Iako je normativni element bića kaznenog djela, postojanje pojmovnog sklopa grubo zanemarivanje utvrđuje se u svakom pojedinom slučaju posebno. On ovisi o ponavljanju, stupnju propusta, intenzitetu, konkretnim okolnostima, pa i o subjektivnom stavu počinitelja (iživljavanje, sadizam, mržnja, potpuna nezainteresiranost za sudbinu djeteta. Najčešće se očituje u zanemarivanju osnovnih potreba života, prehrane, njege, higijene, zdravlja, odijevanja, stanovanja itd. Posljedice toga su uglavnom odgojna devijacija i zapuštenost te asocijalno i delinkventno ponašanje.

Svi opisani oblici zapuštanja i zlostavljanja bili su inkriminirani u Kaznenom zakonu Republike Hrvatske od 1997. godine kao kazneno djelo „Zapuštanje i zlostavljanje djeteta ili maloljetne osobe“, međutim, Kaznenim zakonom iz 2011. godine naziv članka je izmijenjen u „Zanemarivanje i zlouporaba djetetovih prava“.

Pojam „zlouporaba djetetovih prava“ preuzet je iz članka 114. Obiteljskog zakona. Prema toj odredbi, roditelj, među ostalima, zlorabi ili grubo krši roditeljsku odgovornost, dužnost i prava ako:

- provodi tjelesno ili duševno nasilje nad djetetom, uključujući izloženost nasilju među odraslim članovima obitelji

- izrabljuje dijete sileći ga na pretjeran rad ili na rad koji nije primjeren njegovoj dobi
- djetetu dopušta uživanje alkoholnih pića, droge ili drugih opojnih sredstava
- navodi dijete na društveno neprihvatljivo ponašanje
- napusti dijete
- ne skrbi za osnovne životne potrebe djeteta s kojim živi ili se ne pridržava mjera koje je radi zaštite prava i dobrobiti djeteta prethodno donijelo nadležno tijelo
- na drugi način grubo zlorabi djetetova prava.

Zakonom o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona iz 2012. godine naslov članka je izmijenjen u „Povreda djetetovih prava“ te su iz naslova izostavljene riječi „zanemarivanje“ i „zlouporaba“. Iako su navedene riječi izbačene, pod pojmom povreda djetetovih prava obuhvaćeno je i zanemarivanje i zlostavljanje (fizičko i psihičko) i svi drugi oblici povrede prava djeteta iz članka 177. Člankom 177. KZ-a pokrivena je zlouporaba odnosno povreda djetetovih prava navedenih u Obiteljskom zakonu, ali i prava navedenih u Konvenciji UN o pravima djeteta, osim ako kršenje neke odredbe Konvencije ne sadržava bitne elemente bića drugog kaznenog djela (Cvjetko i Singer, 2012). Zakonski opis prijašnjeg kaznenog djela „zapuštanja i zlostavljanja“ prihvaćen je u sudskoj praksi kao sastavni dio kaznenog djela „povrede djetetovih prava“.

Kvalificirani oblici kaznenog djela Povreda djetetovih prava:

- dijete se odalo prosjačenju
- dijete se odalo prostituciji
- dijete se odalo drugim oblicima društveno neprihvatljivog ponašanja
- djetetu je prouzročena teška tjelesna ozljeda
- prouzročena je djetetova smrt.

Za postojanje kvalifikatornih okolnosti treba utvrditi, dokazati uzročnu vezu između zanemarivanja ili zlostavljanja djeteta i jedne od kvalifikatornih okolnosti. Nije dovoljno jednokratno delinkventno ponašanje ili drugo društveno neprihvatljivo ponašanje djeteta već se mora raditi o pojavnom obliku, modalitetima i intenzitetu koji upućuje na zaključak da je to manje ili više usvojen model ponašanja.

Opseg i struktura viktimizacije djece

Teško je realno odrediti raširenost pojave zlostavljanja i zanemarivanja djece, međutim, u tome nam pored znanstvenih istraživanja značajno mogu pomoći statističkih pokazatelji Ministarstva unutarnjih poslova (MUP-a) i Državnog odvjetništva (DO-a). U daljnjem tekstu prikazat će se podaci MUP-a i DO-a s prikazom izrečenih presuda

Tablica 1. Prijavljena kaznena djela 2013.-2017. (Izvešće MUP-a RH, 2014, 2015,2 016,2 017)

Broj prijavljenih kaznenih djela povreda prava djeteta	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
	802	936	722	960	1125

Prema podacima Ministarstva unutarnjih poslova tijekom 2017. godine, a promatrajući zadnjih pet godina, zabilježen je najveći broj prijavljenih kaznenih djela povreda prava djeteta i to 1125 što je za 16,5% više u odnosu na 2016. godinu, a 32,3,7% više u odnosu na 2013. godinu. Razlozi mogu biti različiti - od veće spremnosti za formalnu društvenu reakciju, rastuće svijesti javnosti te širenja pomoći i podrške obiteljima koje su prijavile nasilje.

Tablica 2. Podignute optužnice i osuđujuće presude 2015. i 2016.)
(Izvešće Državnog odvjetništva RH, 2016, 2017)

Broj prijavljenih kaznenih djela povreda prava djeteta	2015.		2016.	
	optužnice	osuđujuće presude	optužnice	osuđujuće presude
	304	210	340	302

Prema podacima Državnog odvjetništva i kod ovog kaznenog djela, kao i kod mnogih drugih, nalazimo veliku razliku u odnosu na broj podnesenih kaznenih prijava i podignutih optužnih prijedloga, a razlika je još veća u odnosu na broj osuđujućih presuda. Kao primjer navodimo 2016. godinu kada je MUP prijavio 960 kaznenih djela za koja je Državno odvjetništvo podiglo 340 optužnica, a sud je donio 302 osuđujuće presude. Kako na statističke pokazatelje utječu brojni čimbenici, poput izmjena i dopuna zakona i zakonskih procedura, različiti način praćenja statistike, a ne treba zanemariti i tamnu

brojku, važno je pratiti i uvezivati statističke pokazatelji i znanstvena istraživanja i tek tada donositi zaključke o određenoj pojavi.

Prema podacima trogodišnjeg međunarodnog istraživanja "BECAN" (Epidemiološko istraživanje zlostavljanja i zanemarivanja djece provedeno 2011. godine) (Ajduković, Rimac, Rajter i Sušac, 2012), na uzorku od 3.644 učenika 5. i 7. razreda osnovne škole te 2. razreda srednje škole, polaznika 69 škola s područja cijele Hrvatske i 2.808 njihovih roditelja 65,8% djece tje i jednom jedne kalendarske godine doživjelo neki oblik psihičke agresije (npr. roditelj je vikao ili se derao na dijete ili je ignorirao dijete tj. odbijao s njim razgovarati ili vrijeđao dijete nazivajući ga glupim, lijenim). Psihičko zlostavljanje je u toj godini doživjelo 21% djece (npr. roditelj je rekao djetetu da bi želio da je mrtvo ili da se nikada nije rodio ili je prijetio djetetu da će ga izbaciti iz kuće ili poslati da živi negdje drugdje). Tjelesno kažnjavanje (npr. šamaranje, čupanje za kosu, udarci po stražnjici) doživjelo je 41% djece, a tjelesno zlostavljanje (npr. udarce nogom ili udarce šakom u glavu) 23,6% djece. Pri tome se pokazalo da ona djeca koja su češće doživljavala tjelesno kažnjavanje češće doživljavala i tjelesno zlostavljanje.

Djeca koja su češće doživljavala tjelesno zlostavljanje češće su doživljavala i psihičko zlostavljanje. To je pokazalo da ista djeca doživljavaju više različitih zlostavljajućih postupaka u obitelji te da tjelesno kažnjavanje može dovesti do eskalacije nasilja tj. do tjelesnog zlostavljanja. Iako je u Hrvatskoj zabranjeno svako nasilje nad djecom te su poduzimane različite kampanje s ciljem zaustavljanja tjelesne kazne u odgoju, 32% roditelja sudionika istraživanja nije sigurno da postoji takva zakonska zabrana. U istraživanju je analizirano koje okolnosti pridonose nasilju nad djecom u obitelji kako bi se poduzele odgovarajuće preventivne aktivnosti. Pokazalo se da je veća izloženost nasilju djece u obitelji povezana s većom izloženosti obitelji različitim životnim stresorima. Djeca su više izložena tjelesnom zlostavljanju u obiteljima u kojima su prisutnije financijske poteškoće, nezaposlenost, nestabilna stambena situacija (preseljenje) i u kojima članovi uže obitelji imaju poteškoća s psihičkim zdravljem ili zloporabom psihoaktivnih tvari, posebice alkohola. Također, za nasilnim odgojnim postupcima češće posežu roditelji koji imaju narušeno tjelesno zdravlje, koji iskazuju da imaju psihičke poteškoće, koji imaju pozitivniji stav prema tjelesnom kažnjavanju, doživljavaju veću razinu stresa i percipiraju nedostatak podrške te su i sami bili izloženi nasilju u djetinjstvu. Usporedba s podacima istraživanja Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba i Hrabrog telefona prikupljenih 2006. godine pokazuje da je tada manji broj djece iskazivao da je imao tijekom odrastanja iskustvo s tjelesnim (15,9%) ili psihičkim (16,5%) zlostavljanjem.

Stoga je opravdano pitati se je li porast prevalencije zabilježen u istraživanju 2011. godine odraz veće razine socio-ekonomskih stresora s jedne strane i manjeg ulaganja u mjere socijalne politike i prevenciju nasilja djece u obitelji s druge strane (Ajduković i sur., 2012).

Pojavni oblici i indikatori

Tjelesno zlostavljanje

Definicija tjelesnog zlostavljanja djece podrazumijeva učestalo ili jednokratno grubo, namjerno nanošenje boli, tjelesnih ozljeda te neodgovorno postupanje roditelja i drugih osoba koje uključuje potencijalni rizik od tjelesnog ozljeđivanja, a čije posljedice mogu, ali i ne moraju biti vidljive (Svjetska zdravstvena organizacija, 2006; Pećnik, 2003; McCoy i Keen, 2009).

Pojavni oblici: pljuskanje, udaranje predmetima (šibom, kuhačom, štapom, remenom, palicom i sl.), silovito drmanje, snažno odgurivanje, udaranje šakama ili nogama, teške batine (premlaćivanje), grizenje, ubadanje, vezivanje, gnječenje, ostavljanje djece same u automobilu i dr.

Indikatori tjelesnog zlostavljanja djece

Tjelesni: masnica različitog stupnja zacjeljivanja (na neuobičajenim mjestima poput lica, bedara, potkoljenica, leđa, trbuha, potiljka itd.), opekline, prijelom kostiju, posjekotina, ogrebotina, ugriz, iščupana kosa, unutarnje ozljede i oštećenja mozga, smrt djeteta (Buljan Flander i Kocijan Hercigonja, 2003). U usporedbi s ostalim oblicima, indikatori tjelesnog zlostavljanja su najočitiiji. Procjena između slučajnih i namjerno prouzročenih ozljeda traži ozbiljan pristup i odgovornost, a katkad i pomoć drugih stručnjaka, po najprije liječnika. Zbog toga je potrebno usmjeriti pozornost na diferenciranje povreda koje su nastale kao moguća posljedica zlostavljanja od uobičajenih dječjih ozljeda. Pritom osobito treba voditi računa o lokaciji, naravi i ozbiljnosti ozljeda. Objašnjenja koja daje samo dijete i njegovi prijatelji o nastanku ozljeda mogu puno otkriti i o njezinu porijeklu (Bilić, Buljan Flander i Hrpka, 2012).

Ponašajni: u kontaktu s odraslima su neobično oprezni, sklonost pretjeranom udovoljavanju autoritetima, sramežljivost, povučenost ili hiperaktivnost i izostajanje s nastave.

Socijalni: slabe socijalne vještine, slabe kognitivne i jezične vještine, tendencija da probleme rješavaju agresivnošću.

Emocionalni: ljutnja, neprijateljstvo, nemogućnost izražavanja osjećaja) kao posljedica tjelesnog zlostavljanja. Adolescenti mogu pokazati i neke druge znakove u vidu laganja,

krađe, tučnjave, ispada gnjeva, agresivno ponašanje prema drugima, bježanje od kuće i iz škole, uključivanje u kriminalne skupine, autodestruktivno ponašanje, zlouporaba sredstava ovisnosti.

Emocionalno zlostavljanje

Definicija: Emocionalno zlostavljanje je kontinuirano neprijateljsko i/ili indiferentno ponašanje roditelja i drugih koji nastupaju s pozicije moći, na temelju kojega dijete može zaključiti da je bezvrijedno, nevoljeno, neadekvatno, što oštećuje njegovu emocionalnu stabilnost i psihološki kapacitet te kratkoročno i/ili dugoročno negativno utječe na njegov razvoj i dobrobit (Evans, 2002; Iwaniec, 206; Tomison, Tucci, 1997; prema Bilić i sur., 2012).

Pojavni oblici:

- Odbacivanje djetetovih potreba (omalovažavanje, podsmijeh, kritiziranje, vrijeđanje, sprječavanje razvoja dječje autonomije, onemogućavanje razvoja privrženosti s drugim osobama, podređivanje djetetovih potreba potrebama odraslih, ismijavanje i sl.).
- Teroriziranje ili tretiranje djeteta kontinuiranim verbalnim napadajima koji stvara klimu straha, napetosti i nesigurnosti (prijetnje djetetu npr. oružjem, suicidom, ubojstvom, neprekidno naglašavanje krivnje djeteta, upotreba bizarnih disciplinskih metoda, izazivanje straha neprikladnim kažnjavanjem, tjeranje na igre ili postupke kojih se dijete boji, izlaganje obiteljskom nasilju itd.).
- Ignoriranje i degradiranje djeteta što uključuje i izostanak pozitivnih stimulacija (nedostatak stimulacije i neodgovaranje na djetetove potrebe, ponašanje roditelja „kao da dijete ne postoji“, ne dodiruje ga, ne gleda, ignorira njegovo prisustvo, ne pokazuje emocije spram djeteta i sl.).
- Manipuliranje djetetom u cilju zadovoljenja nekih svojih potreba koje nisu sukladne djetetovim (uključuje aktivnosti u kojima odrasli koriste dijete u svrhu postizanja nekih svojih ciljeva, ne vodeći pritom računa o djetetovim potrebama, osjećajima i interesima). Izolacija (onemogućavanje djetetu da kontaktira s ostalim članovima obitelji, vršnjacima, da participira u obiteljskim, socijalnim ili školskim aktivnostima i sl.).
- Konstantni sarkazam, ponižavanje, blamiranje (kontinuirano negativno verbalno napadanje djeteta, kritiziranje pred drugima, nazivanje djeteta pogrđnim imenima posebice u prisutnosti drugih, nikada ne pohvaliti dijete). Podržavanje djetetovog neadekvatnog ponašanja, podmićivanje, verbalni napadaji te pritisak na dijete da brže odraste (Buljan Flander i Kocijan Hercigonja, 2003).

Indikatori emocionalnog zlostavljanja djece:

Tjelesni: zdravstveni problemi bez organske osnove te problemi sa snom i hranjenjem. Ponašajni pokazatelji: povučenost, usamljenost, nisko samopouzdanje, pretjerana pasivnost, u nekim slučajevima pretjerana aktivnost i ponašanja neprimjerena dobi. Emocionalni pokazatelji: emocionalna nestabilnost, tuga, strah, anksioznost, depresivna raspoloženja, neiskazivanje radosti ili zadovoljstva, negativan ili prazan afekt prema svima u njihovom okruženju. Kognitivni pokazatelji: nazadovanje u školi i nezainteresiranost.

Socijalni: poteškoće u stvaranju odnosa s vršnjacima, nastavnicima i drugim ljudima, nesigurnost, niske razine socijalne kompetentnosti, smanjene mogućnosti prilagodbe, ne usuđuju se uključiti u aktivnosti (Bilić i sur., 2012).

Zanemarivanje

Tjelesno zanemarivanje djece Dubowitz, Pitts i Black (2004) definiraju kao nezadovoljavanje minimalnih fizičkih potreba djeteta kao što su raznolika prehrana, adekvatan i siguran smještaj, prikladna odjeća te zaštita od ozljeda.

Indikatori tjelesnog zanemarivanja djece prema Hermann i sur. (2010) su:

- neuhranjenost (djetetu se ne daje dovoljno kvalitetna ili mu se daje nekvalitetna hrana),
- loša briga o zdravlju djeteta (dijete se npr. iz preventivnih razloga ne vodi na sistematske liječničke preglede, ne vodi se briga o njegovim zubima, dijete nije cijepjeno ili je primilo samo neka cjepiva). Procjena brige o zdravlju djeteta ovisi o kulturnim standardima i ne mora još značiti da je riječ o zanemarivanju;
- zanemarivanje djeteta prije i za vrijeme trudnoće (uzimanje droga, alkohola i nikotina, nedovoljna medicinska skrb i terapija za vrijeme trudnoće);
- uskraćivanje djetetu liječničke pomoći ili odugovlačenje s odlaskom liječniku u slučaju bolesti;
- zanemarivanje osnovnih tjelesnih potreba djeteta (neprimjeren smještaj, neprikladna odjeća koja primjerice u ekstremnim slučajevima dovodi do pothlađivanja djeteta ili teške sunčanice, nebriga o higijeni, njezi tijela i zubima);
- nedovoljan nadzor nad djetetom (dijete živi u nesigurnom okruženju izloženo različitim opasnostima, kao što su, primjerice neosigurani prozori u stanu koji se nalazi na višem katu, odloženi namještaj ili stvari na balkonu na koje se dijete može

popeti i pasti preko balkona, nedovoljan nadzor za vrijeme kuhanja, dostupnost lijekova i sredstava za čišćenje, slobodan pristup alkoholu ili drugim opojnim sredstvima, nekontrolirani prilaz opasnim mjestima u susjedstvu ili na dječjem igralištu);

- loši uvjeti stanovanja (vlaga, gljivice po zidovima, prehladno za vrijeme zimskog perioda, nema struje, vode te postoji opasnost od požara);
- dijete je uvijek samo kod kuće i osjeća se usamljeno;
- pospanost djeteta.

Za postavljanje pretpostavki o zanemarivanju djeteta ovi pokazatelji trebaju biti evidentirani više puta, kontinuirano, a ne da se radi o jednokratnim rijetkim situacijama. Međutim, neki pokazatelji su toliko potencijalno štetni da su opasni za život djeteta i tada je potrebno odmah postupiti u svrhu zaštite djeteta).

Emocionalno zanemarivanje djece definira se kao nezadovoljavanje minimalnih emocionalnih potreba djeteta. Najčešće se radi o roditeljskom neobaziranju na djetetove emocionalne potrebe te ne pomaganju djetetu kada mu je potrebna pomoć zbog čega se osjeća odbačeno (Dubowitz, Pitts i Black, 2004). Ovdje je važno naglasiti da je vrlo teško odrediti granicu između emocionalnog zlostavljanja i zanemarivanja.

Indikatori emocionalnog zanemarivanja djece:

- nedovoljno pružanje brige, pažnje, ljubavi,
- neodgovaranje na djetetove emocionalne potrebe,
- izolacija - zabrana djetetu da se druži s vršnjacima ili odraslim osobama izvan kuće,
- kod adolescenata - dopuštanje i ohrabivanje zlouporabe droge i alkohola od strane roditelja i skrbnika te nebrigu za druga ponašanja koja su inače društveno neprihvatljiva, poput delinkventnog ponašanja.

Indikatori emocionalnog zanemarivanja djece:

- povučенost,
- sramežljivost,
- nisko samopouzdanje,
- izjave djeteta da se osjeća osamljeno,
- napuštenost, agresivnost, krađa, neposlušno ponašanje u razredu, delinkventno ponašanje i sl.

Obrazovno zanemarivanje djece obuhvaća izostanak pomoći, potpore i poticanja tijekom školovanja. Uključuje također izostanak pomoći pri učenju, nedostatak nužne opreme za školovanje, neprisustvovanje roditeljskim sastancima i sl. (Dubowitz, Pitts i Black, 2004).

Indikatori obrazovnog emocionalnog zanemarivanja djece:

- neopravdano izostajanje s nastave, najmanje pet dana u mjesecu, o čemu su roditelji bili informirani, ali nisu ništa poduzeli,
- izostanak djeteta iz škole najmanje mjesec dana jer su ga roditelji zadržali kod kuće iz neopravdanog razloga, kao što su čuvanje mlađe braće i sestara,
- nepružanje pomoći djeci koja imaju određene probleme pri učenju, na što je roditeljima skrenuta pažnja, ali oni nisu poduzeli korake da se djetetu pomogne.

Medicinsko zanemarivanje djece uključuje izostanak brige o djetetovoj zdravstvenoj zaštiti, o potrebama savjetovanja s liječnikom u slučaju bolesti i/ili ozljeda, o redovitim cijepljenjima i sistematskim pregledima, ne dovođenje djeteta na potrebne medicinske zahvate i tretmane, izostanak brige o redovitom uzimanju lijekova, ne dovođenje na preglede liječniku i sl.

Indikatori medicinskog zanemarivanja djece mogu biti neliječene bolesti i poremećaji (kronične upale, neliječeni prijelomi, infekcije sl.). Na ovu vrstu zanemarivanja mogu ponajprije posumnjati zdravstveni radnici na primarnoj razini zdravstvene zaštite.

Suradnja i postupanje relevantnih dionika

Dugogodišnjeg iskustvo Republike Hrvatske u zaštiti djece od svih oblika zlostavljanja, potvrdilo je da se jedino međuresornom suradnjom postižu najbolji rezultati u prevenciranju, otkrivanju i postupanju u slučajevima zlostavljanja i zanemarivanja djece zbog čega je Vlada Republike Hrvatske, a rukovodeći se najboljim interesom djeteta donijela Protokol o postupanju u slučaju zlostavljanja i zanemarivanja djece te Nacionalnu strategiju za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine.

Cilj Protokola je informiranje stručnjaka koji rade s djecom, kao i šire javnosti, uključujući djecu i njihove roditelje odnosno skrbnike, kako postupati u slučaju sumnje da je dijete žrtva zlostavljanja ili to može postati; uspostavljanje efikasne i operativne procedure koja će osigurati brz i koordiniran postupak zaštite djeteta od daljnjeg zlostavljanja te odgovarajuću pomoć djetetu; osiguranje pravovremene zaštite, skrbi i emocionalne potpore djetetu žrtvi zlostavljanja; uspostavljanje neophodne suradnje među stručnjacima iz svih sustava radi zaštite djece te postizanje zajedničke razine razumijevanja osnovnih principa i ciljeva zaštite.

Svrha Nacionalne strategije za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine je postići djelotvornije promicanje i zaštitu prava djece u Republici Hrvatskoj kroz provedbu postojećih međunarodnih i nacionalnih standarda na području prava djece, promovirajući cjeloviti i integrativni pristup pravima djece. Strategija predstavlja multidisciplinarni i sustavni okvir koji treba biti integriran u sve ostale nacionalne, regionalne i lokalne dokumente i planove te neposredno djelovanje koje se odnosi na djecu pod vidom ostvarivanja Konvencije o pravima djeteta.

Protokol i Nacionalna strategija dva su ključna dokumenta za uspješnu međusektorsku zaštitu djece od svih oblika zlostavljanja i zanemarivanja.

Prevenција

Strateška polazišta preventivnog djelovanja:

- u svakom pojedinačnom slučaju nasilje nad djecom predstavlja kršenje njihovih temeljnih ljudskih prava, te je Konvencija o pravima djeteta odgovarajući okvir za prevenciju i učinkoviti tretman nasilja nad djecom,
- zlostavljanje u obitelji nije samo problem zlostavljanog djeteta, već i cijele obitelji, te zajednice u kojoj živi. Stoga valja voditi računa o potrebama obitelji kao cjeline, zlostavljača, ali i specifične lokalne zajednice,
- poticanje proaktivnog nasuprot reaktivnom djelovanju nasilja nad djecom; znači usmjerenost na prevenciju zapuštanja i zlostavljanja djece, a ne samo liječenje njenih posljedica,
- razvijanje jasne državne strategije primarne, sekundarne i tercijarne prevencije nasilja nad djecom,
- promicanje suradnje i uzajamnog nadopunjavanja vladinih i nevladinih službi i organizacija koje skrbe za obitelj i djecu na svim razinama - od odgovarajućih ministarstava, pa do različitih psihosocijalnih programa u lokalnoj zajednici,
- razinama preventivnog i tretmanskog djelovanja,
- promicanje odgovarajućih društvenih stavova prema nizu pojava koje su vezane uz nasilje nad djecom kao nasilje nad ženama, odnosno nasilje u partnerskim odnosima, alkoholizam i druge ovisnosti, pornografija i slično. ¹

Prevenција zapuštanja i zlostavljanja djece i maloljetnika provodi se na tri razine: ²

- **primarna prevencija** usmjerena na opću populaciju sa ciljem zaustavljanja pojave prije samog pojavljivanja,
- **sekundarna prevencija** ima usmjerenje prema obiteljima sa velikim rizikom za pojavljivanje pojave zlostavljanja, te ima za cilj olakšavanje uvjeta vezanih za problem,
- **tercijarna prevencija** upućuje organizacije obiteljima gdje postoji pojava zapuštanja i zlostavljanja djece i maloljetnika, te želi smanjiti negativne posljedice pojave i zaustaviti širenje te iste pojave.

1 <https://www.childwelfare.gov/topics/preventing/>

2 <https://www.childwelfare.gov/topics/preventing/>

Primarna prevencija

Aktivnosti primarne prevencije povećavaju svijest o pojavi i rasprostranjenosti pojave kod javnosti. Aktivnosti primarne prevencije mogu sadržavati:

- javne nastupe na radiju ili televiziji, koji potiču roditelje da u odgoju djece koriste nenasilne načine discipline,
- edukacijske programe za roditelje,
- kampanje koje informiraju osobe kako i gdje prijaviti sumnje na zapuštanje i zlostavljanje djece i maloljetnika.

Sekundarna prevencija

Aktivnosti sekundarne prevencije usmjerene su na djecu i roditelje iz rizičnih obitelji, znači onih obitelji gdje postoji mogućnost pojave zapuštanja i zlostavljanja. Mnogi rizični čimbenici kao što je povijest zlostavljanja, jako mladi roditelji, zaostajanje u razvoju i siromaštvo povezani su sa zlostavljanjem djece. Primjeri programa sekundarne prevencije mogu sadržavati:

- edukacijske programe za roditelje locirane u srednjim školama (za mlade majke),
- programe za majke i obitelji s mlađom djecom,
- posebnu njegu za obitelji koje imaju djecu s određenim potrebama,
- centre za obitelji, koji nude informacije i pomoć za obitelji koje žive u siromašnijim naseljima.

Tercijarna prevencija

Aktivnosti tercijarne prevencije usmjerene su na obitelji u kojima se već dogodilo zapuštanje ili zlostavljanje. Cilj ovih programa je sprječavanje ponovnog zlostavljanja i reduciranje posljedica vezanih uz zlostavljanje (primjer: socijalno - emocionalni problemi kod djece, nisko funkcioniranje u obitelji i drugo).

Literatura

Ajduković, M., Rimac, I., Rajter, M. i Sušac, N. (2012). Istraživanje prevalencije i incidencije nasilja nad djecom u obitelji u Hrvatskoj, *Ljetopis socijalnog rada*, 19(3), 367-412.

Bilić, V., Buljan Flander, G. i Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Zagreb: Slap.

Buljan Flander, G. i Kocijan-Hercigonja, D. (2003). *Zlostavljanje i zanemarivanje djece*. Zagreb: Marko M.

Buljan Flander, G. i Karlović, A. (2010). *25 pitanja (i odgovora za stručnjake o postupcima pri otkrivanju zlostavljanja djece)*. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.

Cvjetko, B. i Singer, M. (2013). *Kaznenopravna zaštita djece*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Čorić, V. i Buljan Flander, G. (2008). Zanemarivanje djece - rizični čimbenici, posljedice, uloga liječnika i mogućnosti prevencije. *Paediatrica Croatica*. 52, 29-33.

Direktiva 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2001/220/PUP. Službeni list Europske Unije, 19 (15), 58-74.
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0029>

Dubowitz, H., Pitts, S.C. i Black, M. (2004). Measurement of three major subtypes of child neglect. *Child Maltreatment*, 9 (4), 344-356.

Državno odvjetništvo Republike Hrvatske (2016, 2017). *Izješće Državnog odvjetništva Republike Hrvatske*. Zagreb: DORH

Herrmann, B., Dettmeyer, R., Banaschak, S. i Thyen, U. (2010). *Kindesmisshandlung, Medizinische Diagnostik, Intervention und rechtliche Grundlagen*. Berlin Heidelberg: Springer Verlag GmbH.

Kazneni zakon, Narodne novine, broj: 110/97, 27/98, 50/00, 129/00, 51/01, 111/03, 190/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08, 57/11, 144/12

Konvencija o pravima djeteta

https://www.unicef.hr/wpcontent/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf

McCoy, M.L. i Keen, S.M. (2009). *Child Abuse and Neglect*. New York: Psychology Press.

Ministarstvo unutarnjih poslova (2014, 2015, 2016, 2017, 2018). *Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada*. Zagreb: MUP RH

Nacionalna strategija za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine. <https://vlada.gov.hr/pristup-informacija-ma/programi-strategije-planovi-i-izvjesca/strateski-dokumenti-vlade-rh/ministarstvo-za-demografiju-obitelj-mlade-i-socijalnu-politiku/17700>

Pavlović, Š. (2012). *Kazneni zakon*. Rijeka: Libertin naklada.

Pećnik, N. (2003). Inventar rizičnosti za zlostavljanje djeteta: prikaz instrumenata i rezultata njegove validacije u Hrvatskoj. *Ljetopis socijalnog rada*, 10(2), 211-228.

Protokol o postupanju u slučaju zlostavljanja i zanemarivanja djece, <https://www.mup.hr/UserDocImages/Savjeti/2014/PROTOKOL%20O%20POSTUPANJU%20U%20SLUČAJU%20ZLOSTAVLJANJA%20I%20ZANEMARIVANJA%20DJECE.pdf>

Preventing Child Abuse & Neglect, <https://www.childwelfare.gov/topics/preventing/>
Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine, broj: 152/08, 76/09, 80/11, 121/11 tekst, 91/12, Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske, 143/12, 56/13, 145/13 i 152/14

Zakon o sudovima za mladež, <https://pravosudje.gov.hr/pristup-informacijama-6341/zakoni-i-ostali-propisi/zakoni-i-propisi-6354/kazneno-pravo/zakon-o-sudovima-za-mladez-6605/6605>

World health Organization (2006). Definition od Child Abuse, <http://www.yesican.org/definitions/WHO.html>